

Benim de Sesim Var: Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemi Uygulamasının Ebeveyn Görüşlerine Göre İncelenmesi*

Aslı AVCIL** Ertan GÖRGÜ***

Atıf için:

Avcıl, A. ve Görgü, E. (2022). Benim de sesim var: alternatif ve destekleyici iletişim sistemi uygulamasının ebeveyn görüşlerine göre incelenmesi. *Journal of Qualitative Research in Education*, 32, 71-101. doi: 10.14689/enad.32.809

Öz. Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemleri (ADİS) sözel iletişimde (konuşma) sınırlılık yaşayan bireylerin iletişim araçlarına erişim sağlaması ve bu doğrultuda iletişim kurması için önemli bir yöntemdir. Bu araştırma, sözel iletişim sürecinde sınırlılık yaşayan bireylerin iletişim becerilerini desteklemek amacıyla tasarlanan tablet ve bilgisayar destekli konuşma üreten "Benim de Sesim Var" programının uygulama eğitimi alan ailelerin evde bu tablet programını uygulama süreçlerini ebeveyn görüşlerine göre incelemektedir. Araştırma kapsamında "Benim de Sesim Var" programının uygulama sürecinin betimlenmesi yapılırken uygulamaya dair muhtemel sorunların ve bu sorunların sebeplerinin incelenmesi de amaçlanmaktadır. Çalışmanın bir diğer amacı aile üyelerinin tablet programı hakkındaki görüşlerini ve programın aile üyelerine etkisini incelemektir. Bu bağlamda, tablet programının eğitimi alan 3 ebeveyn araştırmanın katılımcılarını oluşturmaktadır. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden olan durum çalışması ile yürütülmüştür ve elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Sözel iletişimde sınırlılık yaşayan bireylerin konuşma üzerine inşa edilmiş bir toplumsal düzende bağımsız olarak yer alabilmeleri için ADİS erişilebilirliği ve eşitliği desteklemektedir. Ayrıca ebeveynlerin ADİS kullanımı hakkında desteklenmeleri bu sistemlerin kullanımındaki verimlilik için ön koşuldur.

Anahtar Kelimeler: Alternatif ve destekleyici iletişim sistemleri, otizm, ebeveyn eğitimi, konuşma üreten cihaz

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:
16.09.2021
Düzeltilme Tarihi:
14.08.2022
Kabul Tarihi:
27.09.2022

Makale Türü

Araştırma

© 2022 ANI Yayıncılık. Tüm hakları saklıdır.

* Bu çalışma birinci yazarın İstanbul Medeniyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Uygulamalı Erken Çocuklukta Özel Eğitim Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi Ertan Görgü danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

** Sorumlu Yazar: Doktora Öğrencisi, Türkiye, avcilasli7@gmail.com

*** Medeniyet Üniversitesi, ertan.gorgu@medeniyet.edu.tr

Giriş

Otizm spektrum bozukluğu (OSB), günümüzde her 54 çocuktan 1'inin aldığı bir tanı olarak (Maenner vd., 2020) kısıtlı ilgi alanlarıyla, sosyal etkileşim ve iletişim becerilerindeki sınırlılıkla kendini göstermektedir (American Psychiatric Association [APA], 2013). OSB olan bireylerin iletişim becerilerinde görülen heterojen yapı iletişim kurma sürecinde ihtiyaç duydukları desteğe yönelik bir çeşitlilik oluşturmaktadır. Erken dönemden itibaren yoğun eğitim almalarına rağmen konuşmayı gerçekleştiremeyen veya konuşarak iletişim kurma sürecinde desteğe ihtiyaç duyan OSB'li bireyler vardır (Ganz, 2015; Kasari vd., 2013; Van der Meer ve Rispoli, 2010). İletişim kurma stillerindeki çeşitliliğin sosyal olarak kabul edilebilmesi ve OSB olan bireylerin bağımsız olarak yaşayabilmeleri için yıllardır çalışmalar yürütülmektedir (Corr vd., 2015; Dekker, 2020; Fellowes, 2017; Short ve Schopler, 1988; Verhoeff, 2013). Bu çalışmaların en temel amacı OSB olan bireylerin yaşamda çeşitlilikleriyle birlikte bağımsız olarak yer alabilmeleridir. Bu çalışma alanlarından biri, Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemleri (ADİS)'dir. ADİS, iletişim için konuşmaya alternatif sunan veya destek olan sistemlerdir (Beukelman ve Mirenda, 2013; Tager-Flusberg ve Kasari, 2013) ve OSB olan bireyler bu sistemleri kullanarak iletişim kurmayı öğrenebilmektedir (Bondy ve Forst, 1994; Dicarlo ve Benaje, 2000; Ronski vd., 2010). ADİS'in 1950'lere uzanan tarihine bakıldığında engelli bireylerin erişim haklarına dair artan bilinç ADİS'in gelişmesine katkıda bulunmuştur (Zangari vd., 1994). Dolayısıyla sözel iletişim kurmakta sınırlılık yaşayan veya sözel iletişim kuramayan bireylerin iletişim sürecindeki katılım kısıtlamalarını en aza indirmek için çalışan ve bu kısıtlamaları alternatif yollarla destekleme girişimlerini içeren alternatif ve destekleyici iletişim sistemleri önemli bir uygulama alanıdır (Ganz, 2015).

ADİS, bireyin duygu ve düşüncelerini, isteklerini ve ihtiyaçlarını ifade edebilmesini destekleyecek resimli iletişim panoları, çizimler, konuşma üreten cihazlar, jestler ve işaretler gibi çeşitli teknikler ve araçlardan oluşmaktadır. ADİS, OSB olan bireyler için kanıta dayalı uygulamalara dayanmaktadır (Bondy ve Frost, 1994; Mirenda ve Brown, 2009; NCAEP, 2020; Sulzer-Azaroff vd., 2009). ADİS, yarımsız/araç kullanımı gerektirmeyen ve yardımcı/araç kullanımı gerektiren iletişim sistemleri olarak iki grupta incelenmektedir (Mirenda, 2003). Araç kullanımı gerektirmeyen sistemler, bireyin kendi bedeni haricinde bir araca ihtiyaç duymadığı jest, mimik, el ile işaret etme, işaret dili gibi sözel olmayan dil ile iletişim kurması durumuna denilmektedir. Araç kullanımı gerektiren sistemlerse, düşük teknoloji ve yüksek teknoloji sistemleri olarak ele alınmaktadır. Bireyin duygularını, isteklerini, düşüncelerini iletmek için bir resmi veya nesneyi göstermesini ya da seçmesini sağlayan sistemler (ör: Picture Exchange Communication System [PECS]) düşük teknoloji sistemlere dahil olmaktadır (Agius ve Vance, 2016). Konuşma üreten cihazlar ve özel olarak yapılmış elektronik sistemler ise yüksek teknoloji sistemlere dahil olmaktadır. Günümüzde teknolojinin günden güne gelişmesi ve kolaylaştırıcı faktörünün öne çıkmasıyla birlikte yüksek teknoloji sistemler daha çok tercih edilmektedir. İhtiyacı olan birey bu sistemleri hayatının bir döneminde kullanabileceği gibi yaşam boyunca da kullanabilmektedir (Beukelman ve Mirenda, 2013; Ganz vd., 2017).

ADİS'in OSB'li bireylerin iletişim becerileri üzerinde olumlu etkileri olduğu bilinse de (Fried-Oken vd., 1991; Maglione vd., 2012; Mirenda, 2003; Tager-Flusberg ve Kasari, 2013; Van der Meer ve Rispoli, 2010) daha çok araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır (Kasari vd., 2014). Türkiye'de ADİS ile ilgili yapılan araştırmalar bulunmakta fakat konuşma üreten ADİS programlarının ve bu konudaki araştırmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu programlardan bir tanesi olan Dokun-Konuş programı, Google Play ve App Store mağazalarından indirilerek sözel iletişimde desteğe ihtiyaç duyan bireylerin kelimeyi ya da cümleyi temsil eden sembollere dokunarak söylemek istediklerini karşılarındaki bireylere iletebilmelerini sağlamaktadır (Genç-Tosun, 2016). Diğer bir program ise "Benim de Sesim Var" programıdır. Benim de Sesim Var programının ayrıntılı betimlemesi araştırmancının ilerleyen bölümlerinde yapılacaktır. Araştırmalara bakıldığında ADİS'in etkililiğine bakan araştırmaların çoğunda süreç ebeveynin dahil olmadığı görülmektedir. Özellikle konuşma üreten bir ADİS programının ebeveyn öğretime dair bir çalışmaya Türkiye'de rastlanmamıştır. OSB olan bireylerin yaşamda bağımsız olarak yer alabilmeleri için bu sistemlerin çoğaltması ve ebeveynlere bu sistemler konusunda yol gösterilmesi gerekmektedir (Angelo, 2000; Hettiarachchi vd., 2019). Ayrıca iletişim becerileri gibi yaşamın içinde olan ve farklı ortamlarda kullanılan bir becerinin sadece uzmanlar tarafından değil, OSB'li bireylerin her zaman yanında olan ebeveynleri tarafından da desteklenmesi şarttır (Rocha vd., 2007; Sallows ve Graupner, 2005). Alanyazında OSB olan bireylerin ebeveynlerinin eğitime oldukça önem verilmektedir (McConachie ve Diggle, 2007; Orum-Çattık vd., 2020). OSB olan bireylerin ebeveynlerinin eğitimi üzerine yapılan araştırmalar, ebeveynlerin verilen eğitimi uygulayabildiklerini göstermektedir (Barton ve Fettig, 2013). ADİS'in ebeveynlere öğretime dair yapılan araştırmalar da bu bilgileri desteklemektedir (Angelo, 2000; Parette ve Angelo, 1996). ADİS'in başarılı olması için aile teorileri sistemlerinin de vurguladığı gibi aileler önemli bir noktadadır ve ADİS'in bir aile üyesi tarafından kullanılması tüm aile üyelerini, geniş aileye kadar, etkileyecektir (Angelo, 2000). Ayrıca araştırmancının planlama sürecinde ortaya çıkan COVID-19 pandemisi sebebiyle dünyanın her yerinde evde tam kapanmalar başlamıştır. Dolayısıyla bu süreçte de ebeveyn eğitimlerinin önemine dair farkındalık ve ebeveynlerin eğitim ihtiyacı artmıştır (Karasel vd., 2020; Thompson ve Nygren, 2020; Cahapay, 2020). ADİS uygulamalarındaki başarılı sonuçlar, aile üyelerinin bu uygulama sürecinde uzmanlarla yaptıkları iş birliklerine ve kullanılan programa bağlılıklarına atıfta bulunmaktadır (Huer ve Lloyd, 1990).

Bu araştırmada OSB olan bireylerin işlevsel iletişim kurma becerilerini geliştirmeyi hedefleyen tablet bilgisayar destekli konuşma üreten bir programın ebeveynler tarafından uygulanma süreci incelenmektedir. OSB olan bireylerin eğitimlerinde ebeveynlerin yeri ve değeri de göz önüne alınarak, araştırmada ebeveynlere bir ADİS programı olan "Benim de Sesim Var" programının eğitimi verilmiş, ebeveynlerin çocuklarının işlevsel iletişim becerilerini doğal ortamda desteklemelerine olanak sağlanmıştır. Araştırmada eğitim alan ebeveynlerin evde bu tablet programını uygulama süreçleri ve sonuçları aile görüşlerine göre incelenecektir. Türkiye'de konuşma üreten bir programın ebeveyn eğitime dair bir araştırmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu araştırma Türkiye'de daha önce denenmemiş bir çalışmadır.

Araştırmanın temel amacı, OSB olan bireylerin iletişim becerilerini geliştirmek amacıyla tasarlanan tablet bilgisayar destekli konuşma üreten bir programın uygulama eğitimi alan ailelerin evde bu tablet programını uygulama süreçlerini ve sonuçlarını incelemektir. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Katılımcı çocukların ebeveynleri ile iletişim kurma biçimleri ve eğitim deneyimleri nasıldır?
2. Tablet programının ev uygulamasında ebeveynin programı uygulama süreci nasıldır?
3. Ebeveynlerin bulunduğu ev uygulamasına dair önerileri nedir?
4. Tablet programının ev uygulamasının ebeveynler ve çocukları üzerindeki katkısı nedir?
5. Ebeveynlerin tablet programının ev uygulaması hakkındaki görüşleri nelerdir?

Yöntem

OSB olan bireylerin iletişim becerilerini geliştirmek amacıyla tasarlanan tablet bilgisayar destekli konuşma üreten “Benim de Sesim Var” programının uygulama eğitimi alan ailelerin evde bu tablet programını uygulama süreçlerinin ve sonuçlarının ebeveyn görüşlerine göre incelenmesi üzerine yapılan bu çalışma bir durum çalışmasıdır. Durum çalışması, araştırmacının yaşadığı bir durum ya da durumlar hakkında uzun süreli ve derinlemesine bilgi toplayarak o durumu betimleyerek ortaya koyduğu nitel bir yaklaşımdır (Creswell, 2013). Durum çalışmada, sınırlandırılmış bir durumun yoğun betimlemesi ve analizi yapılmaktadır (Merriam, 1998). Araştırma kapsamında bir ADİS uygulaması olan android temelli “Benim de Sesim Var” uygulamasının 1. aşamasının OSB’li çocuğa sahip ailelere öğretimi ve uygulamanın aileler tarafından evde uygulanma süreci derinlemesine irdelenirken araştırmayı durum çalışması ile desenlemenin araştırma sorularına yanıt vermede etkili bir yol olacağı düşünülmüştür. Bu bağlamda ailelerin programı evde uygulama süreçleri ve programa dair deneyimleri araştırmanın odağını oluşturmuştur. Araştırmaya katılan üç ebeveynin programı uygulama süreçlerine dair deneyimlerini araştırırken çoklu bilgi kaynakları (görüşme, araştırmacı günlüğü, görsel ve/veya işitsel materyaller) kullanılmıştır (Creswell, 2013). Bu araştırma, Merriam (1998)’a göre araştırmanın amacına bağlı olarak betimleyici durum çalışmasıdır. Betimleyici durum çalışması ise eğitim alanında yenilikçi programları ve olguyu betimlemeye yöneliktir (Merriam, 1998). Bu durum çalışmada evde bir programın uygulanma sürecini anlamak amaçlanırken programın da detaylı betimlemesi yapılmaktadır. Bu bağlamda araştırmacı yukarıda aktarılan durum çalışması tanımlarını veri toplama ve veri analizi sürecinde kendine rehber olarak belirlemiştir.

Çalışma Grubu

Katılımcılar belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yönteminden faydalanılmıştır. Ölçüt örneklemede önceden belirlenmiş bir dizi ölçüt vardır ve araştırmanın örneklemini oluşturacak ölçütler araştırmacı tarafından

belirlenebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 119). Bu bağlamda araştırmanın katılımcıları a) OSB tanılı dört ila dokuz yaş arasında, b) söz öncesi veya sınırlı işlevsel konuşmaya sahip, c) bir ADİS programına ihtiyaç duyan çocuklara sahip ebeveynlerden oluşmaktadır. Katılımcılar belirlenirken sosyal medyada duyuru yapılmıştır. Bu ölçütleri karşılayan ve araştırma sürecine katılmaya gönüllü olan ebeveynlerin araştırmacıya ulaşması sağlanmış ve gönüllü ebeveynlerle ön görüşme yapılmıştır. Ön görüşmeler çerçevesinde üç ebeveynin ölçütleri karşıladığı görülmüştür ve onam formu imzalatılmıştır.

Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğüne karar verilirken dikkat edilecek ilkelerden birisi veri büyüklüğüdür. Bu ilkeye göre, veri ne kadar derin ve geniş ise örnekleme dahil edilecek bireylerin sayısı da o kadar azalmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 124). Özellikle durum çalışmasında belirlenen durumun derinlemesine incelenebilmesi için katılımcı sayısının sınırlı tutulması gerektiği vurgulanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 295).

Ebeveyn 1

Ebeveyn 1, 39 yaşında Çocuk 1'in babasıdır. Baba üniversite mezunudur. Mesleği fotoğrafçılıktır.

Çocuk 1

23.01.2017 doğumlu OSB olan Çocuk 1, kendini ifade ederken işaret etme ve ebeveynlerin elinden tutup istediği şeye götürme yolunu kullanmaktadır. İsteddiği şeyler eğer ulaşabileceği bir yerdeyse kendi kendine istediğini alabilmektedir. İstemediği şeyleri de jest ve mimikleriyle ifade edebilmektedir. Ayrıca aile, Çocuk 1'in hiç beklenmedik anlarda kelime çıkardığını vurgulamıştır.

Ebeveyn 2

Ebeveyn 2, 43 yaşında Çocuk 2'nin annesidir; iletişim mezunudur ve şu anda memur olarak çalışma hayatına devam etmektedir.

Çocuk 2

04.03.2013 doğumlu OSB olan Çocuk 2, 20'ye yakın kelimesi vardır. İki kelimeyi birlikte kullanamamaktadır fakat isteklerini tek kelime ile; istemediği şeyleri ise mimikleriyle ifade etmektedir.

Ebeveyn 3

Ebeveyn 3, 42 yaşındadır. Çocuk 3'ün annesidir. Öğretmenlik mesleği yapmaktadır fakat şu an çalışmamaktadır.

Çocuk 3

27.08.2012 doğumlu ve OSB olan Çocuk 3, Mama, baba gibi basit heceleri bir araya getirmektedir. İsteddiği şeyi anneyi elinden tutup götürerek ya da kendisi alıp getirerek

belli etmekte; istemediği şeyi ise jest ve mimiklerle ifade etmektedir. İşaret ederek göstermenin olmadığını belirtmiştir.

Araştırmacı Rolü

Sorumlu yazar, bu araştırmada uygulamayı ve uygulamanın raporlaştırılmasını yürütmüştür. Araştırma sürecinde tutulan araştırmacı günlüğü sayesinde araştırmacı gözlemlerini, kendi sürecini, sürece dair duygu ve düşüncelerini yansıtmalı olarak yazmıştır. Bu sayede araştırmacı araştırma sürecinde objektif bir konumda kalmıştır. İkinci araştırmacı araştırmanın uygulama ve raporlaştırma sürecinin danışmanlığını yürütmüştür.

Veri Toplama Araçları

Aile tanıma formu

Aile tanıma formu, katılımcı ebeveyni ve OSB olan çocuğun gelişim sürecini derinlemesine anlamak, aileyi tanımak için oluşturulmuştur. Süreç başlamadan önce katılımcı ebeveynlerle ortak bir gün ve saat belirlenmiş Zoom platformunda görüşme yapılmıştır. Formda genel olarak demografik bilgiler, çocuğun gelişim ve eğitim süreciyle ilgili sorular, dil ve iletişim becerileri üzerine sorular yer almaktadır.

Görüşme

Görüşme, nitel araştırma sürecinde en çok kullanılan veri toplama aracı olarak bilinmektedir. Bu araştırmada da görüşme türlerinden olan yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşmeler yapılmıştır (Özer Özkan, 2019). Yarı yapılandırılmış sorular, araştırmanın amacı ve literatür çerçevesinde oluşturulmuş ve danışman ile yapılan görüşmeler sonucunda uzman görüşüne sunulmuştur. Sorular, özel eğitim alanında uzman dört öğretim üyesinin dönütleri ile düzenlemeler yapılmış ve danışman ile yapılan görüşmeler ile son halini almıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme soruları; saatlik eğitim öncesi, saatlik eğitim sonrası ve sekiz hafta sonunda uygulama bitiş soruları olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. Yapılandırılmamış görüşmelerde ise sorular önceden hazırlanmamıştır ve daha çok sohbet tarzında görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeleri ise saatlik eğitim verildikten sonra başlayan uygulama sürecinde haftada 1 gün yapılan Zoom üzerindeki buluşmalar oluşturmaktadır. Yapılandırılmamış görüşmelerde sorumlu araştırmacı ebeveynlerin o hafta boyunca yaptıkları uygulama sürecini ve süreçteki deneyimlerini dinlemiştir. Ebeveynlerin ihtiyaçları çerçevesinde uygulamalarına dair önerilerde bulunmuştur. Yapılan görüşmelerin hepsi ebeveynlerle bireysel gerçekleşmiştir. Görüşmelerde sadece ebeveyn ve araştırmacı yer almaktadır. Yapılan bütün görüşmeler ebeveynlerin bilgisi ve izni dahilinde Zoom programı aracılığıyla kayıt altına alınmıştır.

Araştırmacı günlüğü

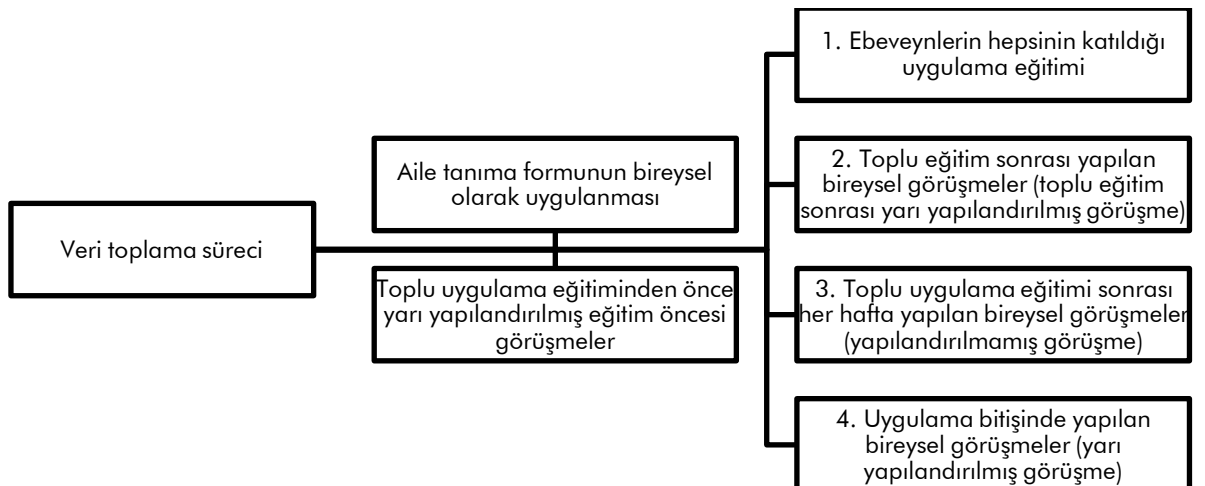
Araştırmacı günlükleri araştırmanın geçerlik ve güvenirlik ilkelerine uygun ilerlemesi için önemli bir yere sahiptir (Corbin ve Strauss, 2008; Lawrence ve Tar, 2013). Günlükler sorumlu araştırmacının süreçteki gözlemlerini, araştırmaya hazırlık sürecini, görüşmelerini, ebeveyn eğitimi planlamasını, sürece dair kişisel değerlendirmelerini, danışmanla birlikte yaptıkları görüşmeleri ve değerlendirmelerini içeren verilerini içermektedir. Günlük toplamda 20 sayfadan oluşan Word belgesinden oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması

Aile tanıma formları Zoom üzerinden bireysel olarak uygulandıktan sonra veri toplama sürecinde öncelikle yapılacak olan toplu uygulama eğitimi öncesi yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler Zoom üzerinden her ebeveyn ile bireysel gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde çocuğun nasıl iletişim kurduğunu, ebeveynlerin uygulanacak olan uygulamadan beklentilerinin ne olduğunu, iletişim ve alternatif ve destekleyici iletişim sistemi denildiğinde ne anladıklarını ortaya çıkarmaya yönelik sorular bulunmaktadır. Toplu uygulama eğitimi öncesi görüşmelerden sonra ebeveynlere Zoom üzerinden toplu eğitim verilmiştir. Toplu eğitimin planlanma sürecinde ebeveynlerle yapılan ön görüşmelerden sonra araştırmacı günlüğüne not alınan gözlemler çerçevesinde sunum hazırlanmıştır. Örneğin, ebeveynlerin uygulanacak olan programın bilimsel olup olmadığına dair endişeleri olduğu gözlemlenmiş ve ADİS'e dair tanım ve bilimsel veriler paylaşılmıştır (Araştırmacı Günlüğü, s.4). Bu eğitim soru-cevap da yapılarak 60 dakika sürmüştür. Veri toplama sürecindeki aşamaların sadece birincisinde (ebeveynlerin hepsinin katıldığı uygulama eğitimi) ebeveynler birliktedir diğer her aşamada araştırmacı ebeveynler ile bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Şekil 1'de veri toplama süreci sunulmuştur.

Şekil 1.

Verilerin Toplanma Süreci

Her hafta uygulama sürecini takip etmek için yapılan bireysel görüşmelerin tabloları izleyen bölümde verilmiştir. Her ebeveynin uygulama süreci bireysel olduğu için her ebeveyn ile yapılan görüşme sayısı farklıdır. Ebeveynlerin uygulamalarının takip edilmesine son verilmesini sağlayan ölçüt ebeveynlerin uygulamaya dair sorularının kalmaması, uygulamayı öğrenip akıcı bir şekilde uygulamaya başlamalarıdır. Bu ölçütün gerçekleşmesine her hafta yapılan yapılandırılmamış görüşmeler çerçevesinde karar verilmiştir. Sadece araştırmacı ve danışmanın yer aldığı izleme toplantılarında her hafta yapılan bu görüşmelerin içeriği tartışılmıştır. İzleme toplantılarını içeren bilgiler Tablo 4.'te sunulmuştur.

Tablo 1.

Ebeveyn 1 ile Görüşmeler

Veri Türü	Tarih	Süre	Katılımcı	Veri içeriği	Veri Toplama Aracı
Ebeveyn 1 ile ilk/ ön görüşme	23.11.20	53 dk.	Baba	Tanıtma formu ve eğitim öncesi yarı yapılandırılmış sorular üzerine	Aile tanıma formu, Yarı yapılandırılmış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı
Ebeveyn 1 ile ikinci görüşme	06.12.20	19 dk. 23 sn.	Baba	Eğitimin üzerinden anahtar noktaları vurgulayarak yeniden geçme + eğitim sonrası yarı yapılandırılmış sorular	Yarı yapılandırılmış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı
Ebeveyn 1 ile üçüncü görüşme	13.12.20	23 dk. 10 sn.	Baba	Ebeveynin ilk hafta yaptığı eğitimi değerlendirme toplantısı + soru-cevap	Yapılandırılmamış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı
Ebeveyn 1 ile dördüncü görüşme	20.12.20	26 dk. 27 sn.	Baba	Ebeveynin ikinci hafta yaptığı eğitimi değerlendirme toplantısı + soru-cevap	Yapılandırılmamış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı
Ebeveyn 1 ile beşinci görüşme	03.01.21	54 dk. 25 sn.	Baba	Üçüncü ve dördüncü hafta eğitimi değerlendirme + Son görüşme	Yapılandırılmamış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı, Yarı yapılandırılmış görüşme

Tablo 2.

Ebeveyn 2 ile Görüşmeler

Veri Türü	Tarih	Süre	Katılımcı	Veri içeriği	Veri Toplama Aracı
Ebeveyn 2 ile ilk/ön görüşme	25.11.20	49 dk. 12 sn.	Anne	Tanıtma formu ve eğitim öncesi yarı yapılandırılmış sorular üzerine	Aile tanıma formu, Yarı yapılandırılmış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı
Ebeveyn 2 ile ikinci görüşme	06.12.20	37 dk. 49 sn.	Anne	Eğitimin üzerinden anahtar noktaları vurgulayarak yeniden geçme + eğitim sonrası yarı yapılandırılmış sorular	Yarı yapılandırılmış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı
Ebeveyn 2 ile üçüncü görüşme	12.12.20	22 dk. 21 sn.	Anne	Ebeveynin ilk hafta yaptığı eğitimi değerlendirme toplantısı + soru-cevap	Yapılandırılmamış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı
Ebeveyn 2 ile dördüncü görüşme	19.12.20	37 dk. 20 sn.	Anne	Ebeveynin ikinci hafta yaptığı eğitimi değerlendirme toplantısı + soru-cevap	Yapılandırılmamış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı

Ebeveyn 2 ile beşinci görüşme	02.01.21	12 dk. 32 sn.	Anne	Üçüncü ve dördüncü hafta	Yapılandırılmamış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı
Ebeveyn 2 ile altıncı görüşme	02.01.21	14 dk. 59 sn.	Anne	Dördüncü hafta değerlendirme	Yapılandırılmamış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı
Ebeveyn 2 ile yedinci görüşme	23.01.21	9 dk. 39 sn.	Anne	Altıncı ve yedinci hafta değerlendirme	Yapılandırılmamış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı
Ebeveyn 2 ile sekizinci görüşme	31.01.21	14 dk. 48 sn.	Anne	Sekizinci hafta değerlendirme	Yapılandırılmamış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı
Ebeveyn 2 ile dokuzuncu görüşme	6.02.21	18 dk. 11 sn.	Anne	Son görüşme	Yarı yapılandırılmış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı

Tablo 3.

Ebeveyn 3 ile Görüşmeler

Veri Türü	Tarih	Süre	Katılımcı	Veri içeriği	Veri Toplama Aracı
Ebeveyn 3 ile ilk/ ön görüşme	30.11.20	42 dk.	Anne	Tanıtma formu ve eğitim öncesi yarı yapılandırılmış sorular üzerine	Aile tanıma formu, Yarı yapılandırılmış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı
Ebeveyn 3 ile ikinci görüşme	06.12.20	10 dk. 15 sn.	Anne	Eğitimin üzerinden anahtar noktaları vurgulayarak yeniden geçme ve eğitim sonrası yarı yapılandırılmış sorular	Yarı yapılandırılmış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı
Ebeveyn 3 ile üçüncü görüşme	13.12.20	12 dk. 10 sn.	Anne	Ebeveynin ilk hafta yaptığı eğitimi değerlendirme toplantısı ve soru-cevap	Yapılandırılmamış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı
Ebeveyn 3 ile dördüncü görüşme	19.12.20	10 dk.	Anne	Ebeveynin ikinci hafta yaptığı eğitimi değerlendirme toplantısı ve soru-cevap	Yapılandırılmamış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı
Ebeveyn 3 ile beşinci görüşme	26.12.20	8 dk. 25 sn.	Anne	Üçüncü ve hafta değerlendirme	Yapılandırılmamış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı
Ebeveyn 3 ile altıncı görüşme	02.01.21	14 dk. 59 sn.	Anne	Dördüncü hafta değerlendirme	Yapılandırılmamış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı
Ebeveyn 3 ile yedinci görüşme	09.01.21	13 dk. 22 sn.		Beşinci hafta değerlendirme	Yapılandırılmamış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı
Ebeveyn 3 ile yedinci görüşme	16.01.21	6 dk.	Anne	Altıncı hafta değerlendirme	Yapılandırılmamış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı
Ebeveyn 3 ile sekizinci görüşme	23.01.21	9 dk 19 sn.	Anne	Yedinci hafta değerlendirme	Yapılandırılmamış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı
Ebeveyn 3 ile dokuzuncu görüşme	31.01.21	4 dk. 46 sn.	Anne	Sekizinci hafta değerlendirme	Yapılandırılmamış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı
Ebeveyn 3 ile onuncu görüşme	06.02.21	20 dk. 37 sn.	Anne	Son görüşme	Yarı yapılandırılmış görüşme, Araştırmacı günlüğü, Ses kaydı

Tablo 4.

Toplantılar

Veri Türü	Tarih	Süre	Katılımcı	Veri içeriği	Veri Toplama Aracı
İzleme Toplantısı	16.06.20	60 dk.	Araştırmacı ve danışman	Araştırma önerisi, başlık vs.	Günlük
İzleme Toplantısı	14.10.20	60 dk.	Araştırmacı ve danışman	Görüşme soruları, literatür başlıkları, hazırlanacak formlar, katılımcı özellikleri	Günlük
	28.10.20		Soruların hazırlanması ve uzman görüşü yollama		
İzleme Toplantısı	21.11.20	60 dk.	Danışman ve araştırmacı	Veri toplama süreci planlaması	Günlük
Toplu online ebeveyn uygulama eğitimi	05.12.20	60 dk.	Ebeveynler	Programın kullanım süreci ve sunum	Zoom kaydı
İzleme Toplantısı	06.12.20	30 dk.	Danışman ve Araştırmacı	Görüşmelere başlamadan önce eğitimi ve yapılacak olan 2. görüşmeleri değerlendirme	Günlük
İzleme Toplantısı	10.01.20	40 dk.	Danışman ve Araştırmacı	Görüşmelerin değerlendirmesi	Günlük
İzleme Toplantısı	15.02.20	60 dk.	Danışman ve Araştırmacı	Görüşmelerin değerlendirmesi	Günlük
İzleme Toplantısı	15.03.20	60 dk.	Danışman ve Araştırmacı	Görüşmelerin değerlendirilmesi	Günlük
İzleme Toplantısı	05.04.20	60 dk.	Danışman ve Araştırmacı	Veri Analizi	Günlük

Yapılan görüşmelerin transkriptleri oluşturulduktan sonra kod ve tema oluşturma sürecinde veri setini birkaç defa okuyup oluşan kod ve temaların üzerinde tekrar tekrar çalışmıştır. Oluşan temalar araştırma sorularıyla ilişkilendirilmiştir. Analizler araştırmacı ve danışmanın birlikte yaptıkları ayrı ayrı kodlamalar sonucunda ortak bir analiz tablosunda birleştirilmiştir. Oluşturulan ortak analiz tablosu ve veriler özel eğitim alanında doktorasını nitel çalışmalar üzerine tamamlamış bir uzmanın görüşüne iletilmiştir. Uzmanın kod, tema ve veriler arasındaki bağlantıya dair verdiği dönütler çerçevesinde danışmanla birlikte analiz tablosu yeniden gözden geçilirmiş ve en son halini almıştır.

Benim de Sesim Var

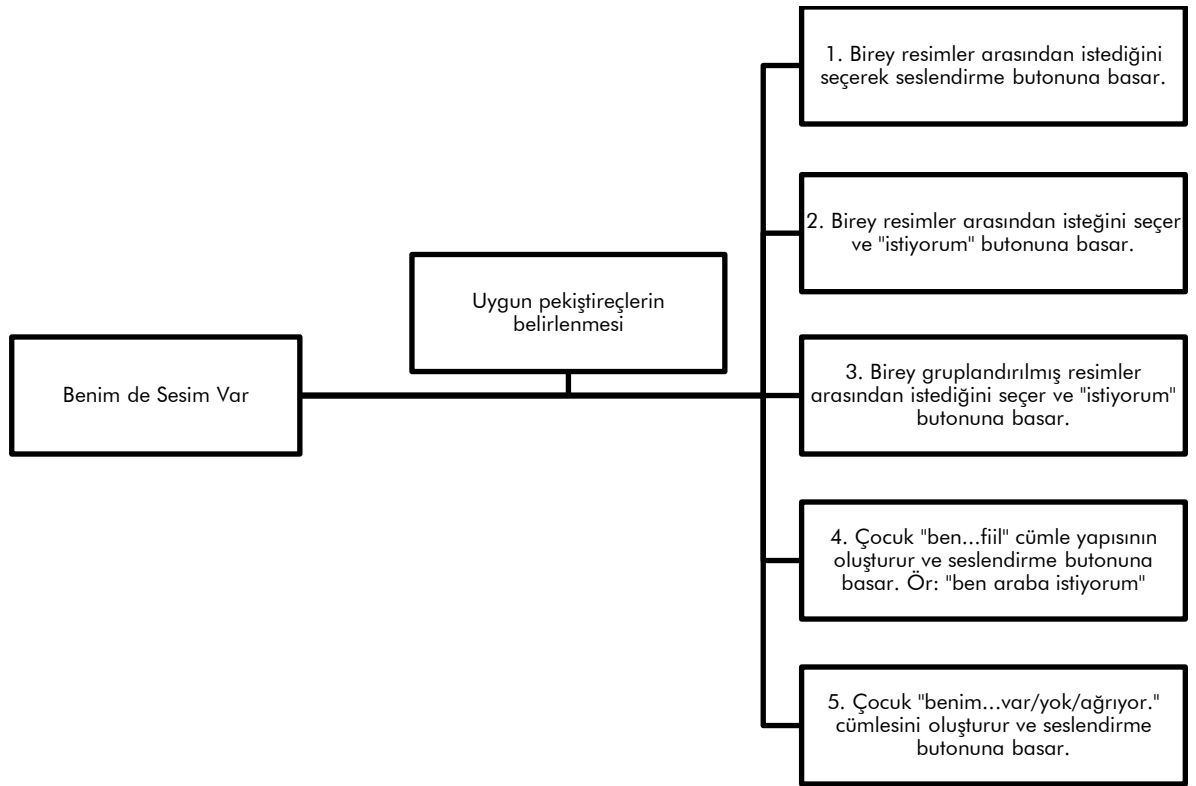
OSB'ye dair belirtiler gösteren ve iletişim problemleri yaşayan farklı gelişim gösteren bireyleri hedef alan "Benim de Sesim Var" uygulaması 2014 yılında Dr. Öğr. Üyesi Ertan Görgü tarafından koordine edilen bir ekiple geliştirilmiştir. Program, konuşamayan ve/veya sözel iletişim sürecinde desteğe ihtiyaç duyan bireylere kendilerini ifade etme imkanı sunan alternatif ve destekleyici iletişim sistemidir. Programın içeriğini dokununca ses çıkaran 500 resim oluşturmaktadır. Programı kullanan kişi programa ek resimler ve resimlerin seslerini ekleyebilmektedir. Resimler, programı kullanan kişinin günlük yaşamında gördüğü, kullandığı resimlerdir. Örneğin: su, çikolata, araba, oyuncak ayı, park resimleri örnek olarak verilebilir.

Programın öğretim süreci aşamalı olarak artan resimlerle ilerlemektedir ve 5 aşamadan oluşmaktadır. Programa başlamadan önce etkili pekiştirecin belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için ebeveynlere bir tablo sunulmaktadır. 1. aşama bu 5 aşamanın temelini oluşturduğu için ve 1. aşamayı uygulamayı öğrenen ebeveynlerin diğer aşamaları da kolaylıkla ilerletebilecekleri için bu araştırmada ebeveynlere 1. aşamanın öğretimi yapılmıştır ve bu aşamanın öğretim süreci takip edilmiştir. Aşağıda programın 5 aşamasının amaçları özet olarak yer almaktadır.

1. Aşama Amaç: Birey resimler arasından istediğini seçerek seslendirme butonuna basar.

Şekil 2.

Benim de Sesim Var Programı Aşamaları

Verilerin Analizi

Veriler, nitel veri analizi yaklaşımlarından içerik analizi ile analiz edilmiştir. Metin içeriğini analiz etme tekniği olarak içerik analizinde veriler derin bir işleme tabii tutulmaktadır. İçerik analizinde amaç, verileri olduğu gibi betimlemenin ötesinde verilerin içindeki kavramlara ulaşmaktır. Araştırmacı bu anlam ve kavramları sistematik bir sınıflandırma sürecinden geçirip okuyucuya sunmaktadır (Cansoy ve Türkoğlu, 2019). Temelde yapılan işlem, kendi içinde anlamlı bir bütün oluşturan verileri belirleyip kavramlar ve temalar (kategori) çerçevesinde okuyucuya ayrıntılı ve anlaşılır bir şekilde verileri sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Veri analizi sırasında;

1. Görüşmeler esnasında yapılan ses kayıtları yazıya dökülmüştür.

2. Elde edilen veriler, tekrar tekrar okunup kendi içinde bir bütün oluşturarak ortaklaşan konulara göre kodlanmıştır.
3. Kodlanan veriler için kod tablosu oluşturulmuş ve veriler kesilip kod tablosuna yerleştirilmiştir.
4. Kod tablosunda bir araya getirilen kodlar incelenip ortak yönler bulunmuştur ve araştırmanın temaları belirlenmiştir.
5. Verilerde kod ve tema ilişkisi kurularak düzenlemesi yapılmıştır.
6. Temaların araştırma sorularıyla ilişkilendirilmesi yapılmıştır.

Analiz süreci boyunca araştırmacı, araştırma sorularını ve araştırmanın kavramsal çerçevesini sürekli gözden geçirmiştir. Kod ve tema oluşturma sürecinde veri setini birkaç defa okuyup oluşan kod ve temaların üzerinde tekrar tekrar çalışmıştır. Oluşan temalar araştırma sorularıyla ilişkilendirilmiştir.

Analizler araştırmacıların yaptıkları ayrı ayrı kodlamalar sonucunda ortak bir analiz tablosunda birleştirilmiştir. Oluşturulan ortak analiz tablosu ve veriler özel eğitim alanında doktorasını nitel çalışmalar üzerine tamamlamış bir uzmanın görüşüne iletilmiştir. Uzmanın kod, tema ve veriler arasındaki bağlantıya dair verdiği dönütler çerçevesinde araştırmacılar tarafından analiz tablosu yeniden gözden geçirilmiş ve en son halini almıştır.

İnandırıcılık ve Etik

Araştırmanın geçerliği ve güvenilirliğinin sağlanması için alanyazın çerçevesinde (Arastaman vd., 2018; Erlandson vd., 1993; Merriam, 1988; Miles ve Huberman, 1994; Yıldırım ve Şimşek, 2018) yürütülen uygulamalar aşağıdaki gibidir:

1. Araştırma boyunca katılımcılarla her hafta görüşme yapılmıştır. Böylece katılımcılarla uzun süreli etkileşim kurularak araştırma verilerinin inandırıcılığı desteklenmiştir.
2. Araştırmayı yazım sürecinde zengin, yoğun betimleme yapılarak araştırmanın yinelenebilirliği ve aktarılabilirliği desteklenmiştir.
3. Araştırmada çeşitli veri kaynakları kullanılarak çeşitleme (triangulation) yapılmıştır. Aynı konuda farklı kişilerin deneyimleri ele alınmıştır.
4. Veri toplama araçları alanda çalışan uzmanlar tarafından incelenerek, dönütler doğrultusunda son hale getirilerek kullanılmıştır.
5. Uygulama güvenilirliğini sağlamak amacıyla "Benim de Sesim Var" uygulaması üzerine Yüksek Lisans Tezi yazıp uzmanlığını almış bir uzman araştırmacının verdiği eğitimi ve haftalık görüşmeleri izleyerek Uygulama Güvenirliği Formu çerçevesinde araştırmacının uygulama sürecini değerlendirmiştir.
6. Veri analizi sürecinde araştırmacılar ayrı ayrı yapılan kodlamalar üzerine ortaklaşmış ve dış denetim sağlanması için bir uzmana veriler gönderilip hem geçerlik hem de güvenilirlik desteklenmiştir.

7. Sorumlu yazar, araştırmanın her aşamasını günlük tutmuştur. Böylece araştırma sürecinin kendi duygu ve düşünceleriyle etkilenmemesi için önlem alınmıştır. Günlük, ikinci yazarla paylaşmıştır.
8. Araştırmanın belli aşamalarında araştırmacılar izleme toplantıları yapmış, uygulama sürecine dair konuşulmuştur.
9. Veriler, araştırmacılar tarafından bilgisayar ortamında saklanmaktadır.
10. Araştırma etiği için katılımcılara sözlü ve yazılı bilgi verilerek katılımcı onam formu imzalatılmıştır. Ayrıca İstanbul Medeniyet Üniversitesi etik kurulundan etik kurul belgesi alınmıştır (Sayı: 2020/01-04).

Bulgular

Araştırmanın amacı doğrultusunda toplanan verilerin analiz edilmesinin sonucunda ortaya çıkan tema ve alt temalara ilişkin bulgular izleyen bölümde sunulmuştur. Okuyucuya akıcı ve anlaşılabilir bir veri sunumu sağlamak adına bulgular sürecin başlangıç ve sonuç aşamasına uygun bir sırayla aktarılacaktır.

Tablo 5.

Tema ve Alt Temalar

Tema	Alt tema
Çocukla ilgili	a) İletişim kurma biçimi b) Eğitim deneyimi
Tablet programının uygulanması	a) Sürecin kolay yanları b) Sürecin zor yanları
Ebeveynlerin uygulamaya dair önerileri	a) Kullanıcılara yönelik b) Programı geliştirenlere yönelik
Tablet programının katkısı	a) Ebeveyne katkısı b) Çocuğa katkısı
Ebeveyn duygu ve düşünceleri	a) Uygulama Öncesi b) Uygulama Sonrası c) Tablet Programından Beklentiler

Birinci Araştırma Sorusuna Dair Bulgular

1. Katılımcı Çocukların Ebeveynleri ile İletişim Kurma Biçimleri ve Eğitim Deneyimleri Nasıldır?

1.1. Çocukla İlgili Bilgiler

Ebeveynlerin yarı yapılandırılmış görüşmelerde çocuklarıyla ilgili verdikleri bilgilerde ortak noktalar görülmüştür. Veri analizi esnasında ebeveynlerin çocuklarına dair verdikleri bilgiler iletişim kurma biçimi ve eğitim deneyimi olarak iki alt temaya ayrılmıştır. Çocuk ile ilgili bilgilere dair bulgular Tablo 6'da özetlenerek verilmiştir.

Tablo 6.

Çocuk ile İlgili Bilgilere Dair Bulgular

Çocuk ile ilgili bilgiler	Ebeveyn 1	Ebeveyn 2	Ebeveyn 3
İletişim Kurma Biçimi			
Ebeveynin elinden tutup götürerek			
İşaret ederek			
Ağlayarak			
Jest-mimikle			
İstedğini alıp getirerek			
Çıkardığı kelimelerle			
Eğitim deneyimi			
Spor eğitimi			
Özel eğitim			
Kreş			
Ergoterapi			
Dil konuşma terapisi			
Teknolojiye dair önceki deneyimler			
ADİS deneyimi			

a) İletişim Kurma Biçimi

Araştırma verilerine bakıldığında ebeveynlerin çocuklarıyla ve çocukların çevreleriyle nasıl iletişim kurduğuna dair veriler elde edilmiştir. Veriler katılımcı ebeveynlerin belirlenmesinin ardından yapılan ön görüşme oturumlarında aittir. Katılımcı çocukların iletişim kurma biçimlerini betimleyen örnek ifadeler aşağıda yer almaktadır:

İstedğini ağlayarak anlatıyor. Ne istiyorsan göster diyorum göstermiyor. Çekip götürüyor ya da kendisi alıyor. (...) İstemiyorsa elini koyuyor. İstedği şeyse o eşyanın yanına götürür ya da alır getirir. Göstermiyor, göstermesi yok. Ben ye demeden yemez, sadece yanıma getirir. (E3, ön görüşme)

Elde edilen verileri betimleyen Tablo 2'ye bakıldığında katılımcı çocukların taleplerini ya da istemedikleri durumları belirtirken ağlama, işaret etme, ebeveyn elinden tutup götürme, jest-mimikle ifade etme, istediğini alıp getirme, çıkardığı kelimelerle ifade etme yollarını kullandıkları görülmektedir. Araştırma sürecine dair veriler incelendiğinde araştırmacının katılımcı ebeveyn bulma sürecinde katılımcı çocukların sözel iletişim becerilerinin olmaması veya çok kısıtlı olması şartını koyduğu görülmektedir (Araştırmacı Günlüğü, s.2). Araştırmanın amacı ve ADİS'in hitap ettiği kitle bu şartın gerekliliğini oluşturmuştur.

b) Eğitim Deneyimi

Veri analizi sürecinde katılımcı çocukların eğitim süreçlerindeki ortaklaşmalar, çocukla ilgili bilgiler temasında eğitim deneyimi olarak bir alt tema oluşturmuştur. Veriler katılımcı ebeveynlerin belirlenmesinin ardından yapılan ön görüşme oturumlarında aittir. Çocukların geçmişte ve şu an aldıkları eğitim deneyimleri ortak noktalarda birleşmektedir. Katılımcı ebeveynlerin bu konudaki örnek aktarımları aşağıdaki gibidir:

Özel eğitim 1,5 yıl oldu. Ergoterapi aldı 4 ay. (...) Şu an kreşe gidiyor. Tam zamanlı. Sosyalleşme konusunda epey gelişme var. Haftada 1 gün de 1 saat dil konuşma terapisine gidiyor. (E1, ön görüşme)

OÇEM'e hafif otizm sınıfına gidiyor. Haftada 1 gün rehabilitasyon merkezine gidiyor. Daha önceden spor salonuna gönderiyordum çalışırken ben. 4 yaşında 1,5 yıl dil konuşma terapisi aldı. Ama ilerleme olmadı. (E3, ön görüşme)

Eğitim deneyimleri alt temasına ait bulguları betimleyen Tablo 2'ye bakıldığında ebeveynlerin belirttikleri ortak eğitim dalları olarak özel eğitim, spor eğitimi, ergoterapi ve dil konuşma terapisi görülmektedir. Ayrıca ebeveynlerin ADİS'e dair eğitim ve/veya bilgi deneyimlerini aktaran örnek cümleler aşağıdaki gibidir:

Yani sözsüz mü? Normal konuşma dışında olan programlar. Aklıma bu geldi. (...) Öyle bir eğitim almadım ama konuşma dışında işaretlerle olabilir. Başka da... Aklıma gelmiyor. (E3, eğitim öncesi görüşme)

Ön görüşmenin ardından araştırmacı tarafından yapılan "Benim de Sesim Var" eğitiminin sonrasındaki görüşmede ebeveynlerin teknolojiye dair önceki deneyimlerine ithafta bulundukları görülmüştür. Bu görüşleri içeren örnek bulgu aşağıdaki gibidir:

Yani mesela ben diğer programları da indirmiştim onlara çok ilgi göstermemişti. Yani bunu biraz daha benimsedi. O çay şekerini göstereceğini tahmin etmiyordum çünkü o önüne koyduğunda hepsini birden gösteriyor. Telefonda mesela başka programlarda hepsini birden gösteriyordu. Bunda ne istiyorsa ona bastı. (E3, eğitim sonrası görüşme)

İkinci Araştırma Sorusuna Dair Bulgular

2. Tablet Programının Ev Uygulamasında Ebeveynin Programı Uygulama Süreci Nasıldır?

2.1. Tablet Programının Uygulanması

Veri analizi sürecinde araştırmacı tarafından verilen "Benim de Sesim Var" eğitiminden sonra ebeveynlerin evde uygulama süreçlerinin başladığı görülmektedir (Araştırmacı Günlüğü, s. 5). Ebeveynlerin evdeki uygulama süreçleri boyunca araştırmacı ebeveynlerle haftada bir gün olmak üzere yapılandırılmamış görüşmeler yapmıştır. Veri analizinde bu görüşmelerden bulunan kodlar Tablet Programının Uygulanması teması altında birleşmiştir. Bu doğrultuda Tablet Programının Uygulanması a) sürecin kolay yanları b) sürecin zor yanları olarak iki alt tema ile analiz edilmiştir. Tablet programının uygulanmasına dair bulgular Tablo 7'te özetlenerek verilmiştir.

Veri analizinde ortaya çıkan Tablet Programının Uygulanması temasına dair bulgular Tablo 7'de verilmiştir. Araştırma boyunca yapılan görüşmelere bakıldığında tablet programının uygulanması, uygulama sürecinde ebeveynlerin deneyimlerini aktardıkları görüşmelerin analiz edilmesiyle süreç kolay yanları ve zor yanları ile betimlenmiştir.

Tablo 7.

Tablet Programının Uygulanmasına Dair Bulgular

Tablet Programının Uygulanması	Ebeveyn 1	Ebeveyn 2	Ebeveyn 3
Sürecin kolay yanları			
Programın kullanışlı olması			
Programın ses ve görsel çıktısı			
Programın öğretim materyaliyle birleştirilmesi			
Programın bireyselleştirilmesi			
Geri bildirimler			
Sürecin zor yanları			
Programın seyrek kullanımı			
Programın donması			
Telefonda programı kullanmada zorluk			
Ailelerin uygulamayı sistematik yapmaması			

a) Sürecin Kolay Yanları

Veri analizinde ebeveynlerin tablet programını uygularken programın kullanımında bazı işlevsel özelliklerden bahsettikleri görülmüştür. Bu özellikler uygulama sürecinin altında sürecin kolay yanları olarak alt temalandırılmıştır. Alt temaya dair bulgular Tablo 7’de sunulmuştur. Örnek ebeveyn cümleleri ise aşağıdaki gibidir:

Eğitimle ilgili olarak da burada günlük olarak yaptığı her şey var. Fiil olarak. İşte dış fırçalamak el yıkamak banyo yapmak sevdiği şeyler de var. (...) Şu anda biraz bu ses çıkaran sistem olduğu için şanslıyız çünkü devamlı onunla konuşulması gerekiyor. Devamlı ses duyması gerekiyor. (E1, Uygulama sonundaki görüşme)

Hani bizim çocuklarda görsel hafıza daha ön planda diyor hocalar. Orada görsel var orada sesi işitiyor. (E2, Uygulama sonundaki görüşme)

Ama herhalde bu sevdiği şey olduğu için dikkatini verdi. (...) Dikkat ettim sesi de dinliyor. Kendisi ses butonuna basmadı ama ben sürekli bastım. (E3, eğitim sonrası görüşme)

Haftada bir görüşmek de en azından sorumluluk bilinci kazandırıyor yani. Sizin de çok yardımınız oldu. İyi ki de sizinle ve bu programla tanıştım. (...) Sizin verdiğiniz fikirler de bence güzeldi. Mesela eylemlerle ilgili verdiğiniz fikirler. Ben mesela yiyeceklerle yapıyordum sadece sonra eylemleri kattım. Sizin yönlendirmeniz iyi oldu. Her hafta görüştüğümüzde değişik önerileriniz oluyor. Benim işime yaradı. Onları o anda düşünememiştim. (...) Programı kullanmayı da hızlandırmış oldu. (E3, Uygulama sonundaki görüşme)

Baştaki eğitimde ben çok şey yapamadım ama sonraki ikinci videoda, sizinle görüşmemizde hani bana anlattınız iyice netleşti kafamda. Başta biraz anlayamadım yani. (E2, Uygulama sonundaki görüşme)

Sizin zaten yönlendirmeleriniz, daha önceki konuşmalardaki önerileriniz bizim için iyi oldu. (...) Doğru mu yapıyoruz yanlış mı yapıyoruz bu noktalarda yönlendirilmek çok iyi. Sizin söyledikleriniz yönlendirmeleriniz de bizim için çok değerli. (E1, 8 haftanın sonundaki görüşme)

Tablo 7’de de sunulduğu gibi ebeveynlerin sürecin kolay yanlarına dair belirttikleri görüşlerde programın kullanışlı olması, öğretim materyaliyle birleştirilmesi, bireyselleştirilebilmesi, ses ve görsel çıktısının olması ve araştırmacı geribildirimlerin

yapılması görülmektedir. Ebeveynlerin belirttikleri sürecin kolay yanlarının yanında sürecin zor yanları da bulgulara görülmüştür. İlerleyen bölümde bu bulgular sunulmuştur.

b) Sürecin Zor Yanları

Veri analizinde tablet programının uygulanma sürecinde sürecin zor yanlarını içeren görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşlere ait bulgular Tablo 7’de sunulmuştur. Örnek ebeveyn görüşleri aşağıdaki gibidir:

Ama telefonda açmak çok zor oluyor. Seçmek. Bizde de tablet olmadığı için hani o kutucuklar küçük ya çok zor seçiliyor. (...) Doğalda işte hemen onun ne istediğini bulup seçmek çok zor oluyor.” (E3, Uygulamanın birinci haftası) ve “Günde 5-10 dk. falan çalıştırabiliyorum zaten telefona hiç bakmıyor o özelliği var mesela bir şarkı açıyorum en sevdiği şarkı bir iki kere dinliyor atıyor. (...) Tablet kapalı oluyor o sebeple de unutuyor olabilir. Sürekli tableti atar vs. diye ortada tutmuyorum. (E3, uygulamanın beşinci haftası)

Biraz hareketli her an açıp gösteremiyorsun. Planlı programlı olmuyor. Yoksa onun dışında çok güzel program. (E2, Uygulamanın yedinci haftası)

Tablo 7’de de sunulduğu gibi ebeveynlerin sürecin zor yanlarına dair belirttikleri görüşlerde programın donması, seyrek kullanılması, telefonda kullanımının zor olması, ailelerin uygulamayı sistematik yapamaması bulguları görülmektedir. Ebeveynlerin sürece dair deneyimleri çerçevesinde bazı öneriler sundukları görülmüştür. İlerleyen bölümde bu bulgular sunulmuştur.

Üçüncü Araştırma Sorusuna Dair Bulgular

3. Ebeveynlerin ev uygulamasına dair önerileri nedir?

3.1. Öneriler

Veri analizinde ebeveynlerin sundukları önerilere dair bulgular Tablo 8.’te sunulmuştur. Yapılan analiz sonucunda ebeveynlerin önerileri a) Kullanıcılara yönelik öneriler, b) Programı geliştirenlere yönelik bulgular olarak alt temalara ayrılmıştır.

Tablo 8.

Ebeveynlerin Uygulamaya Dair Önerileri

Kullanıcılara yönelik öneriler	Ebeveyn 1	Ebeveyn 2	Ebeveyn 3
Programın çocuk için ulaşılabilir yerde olması			
Daha çok zaman ayırma			
Programı geliştirenlere yönelik öneriler			
Daha gerçekçi görseller			
Daha iyi bir ses tonu			
Hızlı çalışması			
Eğitim kılavuzunun programın içine entegre edilmesi			

a) Kullanıcılara Yönelik Öneriler

Ebeveyn 2'nin kullanıcılara yönelik önerilerini içeren görüşleri aşağıda sunulmuştur.

Tablet açık olacak sadece bu amaçla kullanılacak. Böyle telefonda şifre olmayacak, çocuk için ulaşılabilir olacak. (...) Biraz programı aktif kullanma konusunda bizim kendimizce yani. Hızlandırmamız lazım. (E2, uygulamanın yedinci haftası)

Kullanıcılara yönelik öneriler alt temasına ait tek bulgu Ebeveyn 2 tarafından yapılan öneri olarak görülmektedir. Ebeveyn 2, tabletin çocuk için ulaşılabilir bir yerde olmasına ve ebeveynler tarafından da programa daha fazla zaman ayrılması gerektiğine dair görüş bildirmiştir.

b) Programı Geliştirenlere Yönelik Öneriler

Tablet programını geliştirenlere yönelik önerilerini içeren örnek görüş aşağıda sunulmuştur.

Hani eğitime başlarken 1. aşama, 2. aşama diye anlattınız ya. Açıklayıcı ve netti. Belki programın içerisinde de her şey kategorize edilseydi. Örnek veriyorum bir aşamada öğretilmesi gereken şeyler tamam mı işte ikinci aşamada hedefler neler? Bu aşamalar programın içerisinde olsaydı belki daha yardımcı olurdu. (...) Yani programdaki görseller daha iyi olabilirdi biraz daha gerçekçi olabilirdi. (E1, Uygulama sonundaki görüşme)

Ebeveynlerin tablet programını geliştirenlere yönelik önerilerine dair bulgularda daha gerçekçi görseller, programın daha hızlı çalışması, daha iyi bir ses tonu, eğitim kılavuzunun programda olması görüşleri ortaya çıkmıştır. Veri analizinde ortaya çıkan Tablet Programının Katkıları temasına dair bulgular ilerleyen bölümde sunulmuştur.

Dördüncü Araştırma Sorusuna Dair Bulgular

4. Tablet Programının Ev Uygulamasının Ebeveynler ve Çocukları Üzerindeki Katkısı Nedir?

4.1. Tablet programının katkıları

Veri analizinde uygulamanın sonundaki yapılan yarı yapılandırılmış görüşmede ebeveynlerin tablet programının katkılarına dair görüşler bildirdiği görülmüştür. Bu görüşler tablet programının katkıları olarak temalandırılmıştır. Ebeveynlerin belirttikleri görüşlere dair yapılan kodlamalar bu temanın altında iki alt tema oluşturmuştur: a) Ebeveyne katkıları, b) Çocuğa katkıları. Tablet programının katkılarına dair bulgular Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9.

Tablet Programının Katkılarına Dair Bulgular

Tablet Programının Katkıları	Ebeveyn 1	Ebeveyn 2	Ebeveyn 3
Ebeveyne Katkıları			
Ebeveynin çocuğuyla konuşma biçiminin değişmesi			
Alternatif iletişim aracı fikrinin oluşması			
Ebeveynin çocuğuyla iletişimde kolaylık sağlaması			
Çocuğa Katkıları			
Cümlelerin nasıl kurulduğunu öğrenme			
Kavramları öğrenme			
Alternatif iletişim			
İstedikini gösterme			
Nesneleri tanıması			

a) Ebeveyne katkıları

Tablet programının ebeveynlere katkısının aktarıldığı örnek cümleler aşağıdaki gibidir:

Bir de ayırt etmeyi öğrendim. Önceden mesela ağlıyordu ama ne için olduğunu zor buluyordum. Şimdi hangisini istiyorsun göster dediğimde gösterince çok daha kolay oldu benim için. (...) Yani onunla iletişimimi kolaylaştırmış oldu. (E3, Uygulama sonundaki görüşme)

Konuşmasa da bu yöntem iyi olacak diye düşünüyorum yani. Kafamda öyle bir ihtimal var. (...) En azından böyle bir alternatifim var onu biliyorum. Yani ben çocuğumla en azından böyle iletişim kurabilirim. Yani kafamda böyle bir alternatif böyle bir şekil gelişti. (E2, Uygulama sonundaki görüşme)

Ben açıkçası konuşma şeklimi değiştirdim. Hem bu tablette yaptırdıklarımı normal zamana da dökmeye çalışıyorum. Fiilleri duyunca onları istemeye başladı, çünkü biz "bu ne, telefon". İstiyorum vs. fiil pek yoktu. Bu ne elma. Hep nesne kalıyor aklında. Banyo yapmak istiyor musun? Uyumak istiyor musun? Hadi yatağa değil. Hep böyle konuşmaya başladım. (E1, Uygulama sonundaki görüşme)

Tablet programının ebeveyne katkısına dair bulgular Tablo 9'da da belirtildiği gibi ebeveynin çocuğuyla konuşma biçiminin değişmesi, alternatif iletişim aracı fikrinin oluşması, ebeveynin çocuğuyla iletişimde kolaylık sağlaması olarak görülmektedir. Veri analizinde ayrıca tablet programının çocuğa da katkıları olduğu görülmüştür. İlerleyen bölümde bu bulgular sunulmuştur.

b) Çocuğa katkıları

Tablet programının çocuğa katkısının aktarıldığı örnek cümleler aşağıdaki gibidir:

Mesela ne istiyorsun göster dediğimde yani program olmadan göstermiyordu. Ama tablette resim olunca göstermeye başladı resimle. Yani ne istediğini resim olunca daha güzel gösteriyor çocuklar. Gerçeğini göstermek istemiyor yani. Yani şöyle en azından nesneleri tanımasına da faydalı oldu. (E3, Uygulama sonundaki görüşme)

Mesela sesini duymaktan korktuğu hayvanlar da var. İlk at resmini gördüğünde kulaklarını kapattı. Anlattım sonra bastı. Yani korktuğu şeyleri de öğreniyor. (...) Aslında konuşmanın yanında bu

kavramları da kazanması güzel oluyor. (...) Bir de çorba ama. İstiyorum. İşte uyumak istiyorum. Bunu ifade etme şeklini öğreniyor. (E1, Uygulama sonundaki görüşme)

Tablet programının çocuğa katkısına dair bulgular Tablo 9'da da belirtildiği gibi cümlelerin nasıl kurulduğunu öğrenme, kavramları öğrenme, istediğini gösterme, nesneleri tanıma olarak ortaya çıkmıştır. İlerleyen bölümde bulgular tartışılmıştır.

Beşinci Araştırma Sorusuna Dair Bulgular

5. Ebeveynlerin Tablet Programının Ev Uygulaması Hakkındaki Görüşleri Nelerdir?

5.1. Ebeveyn Duygu ve Düşünceleri

Veri analizi süresince ebeveynlerin bazı duygu ve düşünceler ifade ettikleri görülmüştür. Yarı yapılandırılmış görüşmelerden ortaya çıkan kodlar ve kodların birleştiği alt temalar ebeveyn duygu ve düşünceleri teması altında toplanmıştır.

Tablo 10.

Ebeveyn Duygu ve Düşüncelerine Dair Bulgular

Uygulama Öncesi	Ebeveyn 1	Ebeveyn 2	Ebeveyn 3
Çocuğun programa bağımlı olması endişesi			
Çocuğun tembellleşme endişesi			
Çocuğun ilgisini çekmemesi endişesi			
Uygulama Sonrası			
Konuşmayı destekleyici unsur			
Kendini ifade etme aracı			
Tablet programından beklentiler			
Çocuğun konuşmasına dair beklenti			
Çocuğun kendini kolay ifade etmesi			
Öfke nöbetlerinin azalmasına dair beklenti			
Konsantrasyonunun artmasına dair beklenti			
İleriye dönük planlama			

Yapılan görüşmeler boyunca ebeveynlerin araştırmacıyla paylaştıkları duygu ve düşünceler a) Uygulama öncesi, b) Uygulama sonrası, c) Tablet programından beklentiler olarak alt temalara ayrılmıştır. Ebeveyn duygu ve düşüncelerine dair bulgular Tablo 10'da özetlenerek verilmiştir.

a) Uygulama Öncesi

Ebeveyn 1 ve 3'ün tablet programına dair uygulama başında bazı ortak duygu ve düşünce aktarımlarında bulundukları görülmüştür. Bu duygu ve düşüncelere ait bulgular Tablo 3'te verilmiştir. Örnek ebeveyn cümleleri ise aşağıdaki gibidir:

En azından konuşmasa da kendisini konuşmadan da ifade edebilmesi. Ama işte bu da çocuğu kolaycılığa götürür mü? (E3, Eğitim öncesi görüşme)

*Bir şey sormak istiyorum. Şimdi bu tablet tamam çok güzel ama ilerleyen süreçte şu hisse de kapılabilir mi? Ben *bir şey istediğimde tablet benim yerime sesli söylüyor. Bu onda bir tembellik yaratabilir mi?* (E1, uygulamanın ilk haftasındaki görüşme)*

Tablo 3'te de sunulduğu üzere, ebeveynlerin tablet programına dair ilk duygu ve düşüncelerini çocuğun tembellikle ilgili endişesi, çocuğun programa bağımlı olması, çocuğun ilgisini çekmemesi endişesi oluşturmaktadır.

b) Uygulama Sonrası

Veri analizi esnasında ebeveynlerin tablet programına dair belirttikleri duygu ve düşüncelerin uygulamanın başındaki duygu ve düşüncelerden farklılık gösterdiği görülmüştür. Bu farklılık gösteren görüşlere dair bulgular Tablo 3'te betimlenmiştir. Örnek ebeveyn aktarımları ise aşağıdaki gibidir:

Zaten konuşmuyor iyice konuşma tembelliği yapar mı diye düşündüm ama programı gördükçe hani içeriğini gördükçe öyle olmadığını düşünüyorum artık. Çocuğun kendini ifade etmesi için daha hızlandırıcı bir program olduğunu düşünüyorum. (E3, Uygulama sonundaki görüşme)

Bizi de yönlendirebilecek bir durum oldu, ses çıkarması... Çocuklar bir sesi 300 kere duyduğu zaman o sesi çıkarabiliyormuş bir yerde okudum. Ben bir kelimeyi ona 300 kere söyleyebilir miyim? Bu sistem tablet üzerinden söylüyorum yardımı oluyor olacak da. Tekrar etmek istiyor çünkü. Burada tekrar etmesi benim canımı sıkıyor. Başka bir şeyi tekrarlayıcı olarak yapması rahatsız ediyor beni. Ama burada duyduğu sesi tekrar etmesi benim için iyi bir şey. (E1, Uygulama sonundaki görüşme)

Konuşmasa da bu yöntem iyi olacak diye düşünüyorum yani. Kafamda öyle bir ihtimal var. (...) En azından böyle bir alternatifim var onu biliyorum. Yani ben çocuğumla en azından böyle iletişim kurabilirim. Yani kafamda böyle bir alternatif böyle bir şekil gelişti. (E2, Uygulama sonundaki görüşme)

Ebeveynlerin tablet programına dair duygu ve düşüncelerinin diğer bir alt temasını "Tablet Programından Beklentiler" oluşturmaktadır. İlerleyen bölümde bu alt temaya ait bulgular sunulmuştur.

c) Tablet Programından Beklentiler

Veri analizi süresince ebeveynlerin tablet programına dair duygu ve düşüncelerini aktarırken programdan beklentilerine yönelik görüşler bildirdikleri görülmektedir. Tablo 3'te bu görüşlerin bulguları betimlenmiştir. Örnek ebeveyn görüşleri aşağıdaki gibidir:

Yani konuşmasını bekliyorum tabii ki. Neden konuşmuyor anlamıyorum umarım faydalı olur. (E2, eğitim sonrası görüşme)

Kendisini daha kolay ifade edeceğini düşünüyorum. (...) Yani çocuk erken yaşta başlarsa hem öfke nöbetleri de azalır. Hem daha çok böyle konsantrasyonu da artar. Derslerde de daha iyi olur diye düşünüyorum. Kendisini daha kolay ifade edeceğini düşünüyorum. Tablet kullanmayı da ilerletince belki kendisi gelecek tablettan bana gösterecek. (E3, uygulama sonu görüşme)

Tablo 3'te de sunulduğu gibi ebeveynlerin programdan beklentileri olarak çocuğun konuşması, kendisini kolay ifade etmesi, öfke nöbetlerinin azalması, konsantrasyonun artması görülmektedir. Ayrıca veri analizinde ebeveynlerin tablet programına dair geleceğe yönelik planlama yapmaya başladıkları da görülmüştür. Ebeveynlerin bu konudaki aktarımları aşağıda sunulmuştur.

Ben bu tableti çantasına koyacağım orada yaşam koçuna da şey yapacağım. Hani onlar birebir çalışacakları için daha çok fırsat olur. O tür ortamlarda yemek de ister su da ister hani daha zorlayıcı olur ben biliyorum çünkü onu. Tablet çok işimize yarayabilir yani. (E2, Uygulamanın ikinci haftası)

Ebeveyn duygu ve düşüncelerine dair bulguların sunulduğu bu bölümü "Tablet Programının Uygulanması" teması takip edecektir. İlerleyen bölümde üçüncü temaya dair bulgular sunulmuştur.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırma, OSB olan bireylerin iletişim becerilerini geliştirmek amacıyla tasarlanan tablet bilgisayar destekli konuşma üreten "Benim de Sesim Var" programının uygulama eğitimini alan ailelerin evde bu tablet programını uygulama süreçlerinin ve sonuçlarının ebeveyn görüşlerine göre incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda çocukla ilgili bilgiler, ebeveynlerin duygu ve düşünceleri, tablet programının uygulanması ve tablet programının katkıları olmak üzere dört tema ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan temalar ve alt temalar bulgularda sunulmuştur.

Birinci araştırma sorusu kapsamında katılımcı çocukların çevresiyle kurduğu iletişimde ağlama, işaret etme, istediğini alıp getirme, tek kelime ile kendini ifade etme, jest-mimik kullanma gibi yollar kullandıkları görülmüştür. Bu bulgu, literatürde yer alan OSB olan bireylerin iletişim becerilerindeki heterojen yapıya ve sözel iletişimde zorlanan bireylerin sözel olmayan dil (ör: ağlama, işaret etme, jest-mimikleri kullanma vb.) kullanarak iletişim kurmaya çalıştıklarına dair bulguları desteklemektedir (Hart ve Banda, 2010; Kjelgaard ve Tager-Flusberg, 2001; Rea vd., 2018). Ayrıca katılımcı çocukların tanı almalarıyla birlikte özel eğitim, ergoterapi, dil konuşma terapisi gibi çeşitli eğitimler aldıkları fakat katılımcı ailelerin bu eğitimlerden fayda sağlayamadıklarını, çocuklarının sözel iletişim becerilerinin gelişmediğini belirttikleri görülmektedir. Bu bulgular bazı OSB olan bireylerin yoğun eğitim almalarına rağmen konuşma becerisi geliştiremediklerini vurgulayan araştırmaları (Chin ve Bernard-Opitz, 2000; Norrelgen vd., 2014) desteklemektedir.

İkinci araştırma sorusu kapsamında bir başka bulgu ise, ebeveynlerin haftalık yapılan görüşmenin uygulama sürecini hızlandırdığını, tablet programından kopmadıklarını ve uygulama sürecini doğru veya yanlış götürüp götürmediklerine dair dönüt almanın verimli olduğunu aktarmalarıdır. Ebeveynlerin bu aktarımları Kaiser vd. (1995) tarafından yapılan araştırmadaki ebeveynlere müdahale teknikleri sunmanın yanında geri bildirimle birlikte uygulamalı rehberlik sağlanmasının çok daha önemli olduğunu vurgulayan araştırma sonucunu destekler niteliktedir. Ebeveynlerin farklı öğrenme stilleri

ve zamanları, uygulama sürecinde sürekli bir desteğe ihtiyaç duyabileceklerini göstermektedir (Araştırmacı Günlüğü s.7). Yapılan devamlı görüşmeler, ebeveynlerin ihtiyaçlarına yönelik bir dönüt sağlanmasını desteklemiştir. Dolayısıyla mevcut bulgulardaki ebeveynlerin geri bildirim ihtiyacı, ebeveynin eğitim sürecine katılması gerektiğini ve süreçte geri bildirimlerle yönlendirilmesi gerektiğini vurgulayan araştırmaları desteklemektedir (Light ve diğerleri, 2019; Starble ve diğerleri, 2005).

Ebeveynlerin uygulama süreçlerinde programda görsellerin yanında ses çıktısının da olmasının, programın kullanışlı olmasının, programın bireyselleştirilebilmesinin, çocuğun sevdiği şeyleri içermesinin, öğretim materyali olarak da kullanılabilmesinin getirdiği kolaylıklar görülmektedir. Belirtilen bu özelliklerin ADİS üzerine yapılan araştırmalarda konuşma üreten cihazların avantajları arasında sayılan özelliklerden olduğu görülmektedir (Blischak vd., 2003; Mirenda, 2003; Trottier vd., 2011; Van der Meer ve Rispoli, 2010). Benim de Sesim Var uygulamasının çocukların isteklerine göre şekillendirilebilmesi ebeveynlerin çocuklarının isteklerine göre programı bireyselleştirmelerine yardımcı olmuştur. Ebeveynlerin çocuklarının ihtiyaçları dahilinde yaptıkları uyarlamaların dil ve iletişim becerileri gibi yaşamın içinde olan bir beceri alanının sadece uzmanlar tarafından değil ebeveynler tarafından da desteklenmesinin şart olduğunu vurgulayan araştırma bulgularını da desteklemektedir (Rocha vd., 2007; Sallows ve Graupner, 2005). Ailelerin çocukları hakkında daha kapsamlı bilgi ve iç görüye sahip oldukları bir gerçektir.

Kolaylıkların yanında ebeveynlerin vurguladıkları sürecin zor yanları; programın seyrek kullanımı, programın donması, telefonda zor kullanımı, uygulamanın ebeveyn tarafından sistematik yapılamaması olarak görülmektedir. ADİS'in kullanımını etkileyen faktörlere dair literatürde cihazın maliyeti, cihaza ulaşım, cihazın bozulması, cihazın bağımsız çalışmaması, cihazı kullanmada zorluk gibi faktörlerin yer aldığı görülmektedir (Phillips ve Zhao, 1993). Dolayısıyla ADİS cihazlarının kullanımını zorlaştıran unsurların dikkate alınması gerekmektedir.

Üçüncü araştırma sorusu kapsamında katılımcı ebeveyn, programa daha fazla zaman ayrılması gerektiğini ve programın çocuk için ulaşılabilir bir yerde olması gerektiğini önermiştir. Ebeveynlerin cihaza olan bağlılıklarının ve desteğinin ADİS uygulamalarının verimliliğini arttırdığı bilinmektedir (Huer ve Lloyd, 1990; Parette ve Angelo, 1996). Ayrıca ebeveynler, programı geliştirenler için de önerilerde bulunmuşlardır. Araştırmalar, ADİS kullanıcılarının ve ebeveynlerin ihtiyaçlarına göre cihazlarda düzenlemeler yapılması gerektiğini göstermektedir. Kullanıcıların cihazı kolay ve işlevsel kullanması cihazı terk etmemesi için önemli bir faktör olarak görülmektedir (Parette ve diğerleri, 2000).

Snell vd. (2010) tarafından iletişim müdahalelerine dair yapılan araştırmaların incelemesi sonucunda çoğu araştırmanın doğal ortam dışında, yapılandırılmış ortamda yapıldığı görülmektedir. Ayrıca araştırmalarda iletişim ortağı olarak doğal ortakların (ebeveyn, birincil bakıcı vs.) tercih edilmediği onun yerine araştırmacıların iletişim ortağı olarak yer aldıkları da dikkat çekmektedir. Oysaki ADİS uygulamaları bireyin doğal yaşamındaki akışın bir parçası olmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla yaşamdaki akışın bir

parçası olabilmesi için de ebeveynlerin ADİS uygulamalarına dair verdikleri öneriler çerçevesinde uygulamalar desteklenmelidir.

Dördüncü araştırma sorusu kapsamında mevcut bulgularda ebeveynlerin ADİS cihazından katkı sağladıkları görülmektedir. Ebeveyn 1, çocuğuyla konuşma biçimini değiştirdiğini ve çocuğunun konuşma biçimine farklı bir açıdan bakmayı öğrendiğini; Ebeveyn 2, çocuğunun sözel olarak konuşmаса bile bir alternatifinin olduğunu öğrendiğini; Ebeveyn 3 ise, çocuğuyla iletişiminin kolaylaştığını ve öğrenmede farklı yolların olduğunu deneyimlediğini vurgulamıştır. Ayrıca ebeveynler çocuklarının da ADİS cihazından katkı sağladığını bildirmişlerdir. Ebeveyn 1, çocuğunun cümle kurmadaki gerekli öğeleri öğrenmeye başladığını; ebeveyn 2 alternatif bir iletişim olduğunu bilmesinin yarar sağlayacağını; Ebeveyn 3 ise çocuğunun isteklerini göstermeye başladığını, kavramları öğrendiğini ifade etmiştir. Bu bulgular, ebeveynlerin ve çocukların ADİS cihazlarından farklı katkılar sağladıklarını gösteren araştırmaları destekleyen bulgulardır (Huer ve Lloyd, 1990; Parette ve Angelo, 1996). Ayrıca ADİS'in OSB olan çocuklara katkı sağlaması ADİS'e dair yapılan önceki araştırmaları da desteklemektedir (Tincani ve diğerleri, 2020; Zangari ve diğerleri, 1994).

Beşinci araştırma sorusu kapsamında mevcut bulgularda, araştırmaya katılan ebeveynlerden ikisinin uygulama başlangıcında tablet programının bağımlılık ve konuşmada tembellik yapacağına dair endişeleri olduğu görülmüştür. Bazı ebeveynlerin çocuklarının ADİS'i bir iletişim aracı olarak kullanmasını istemedikleri literatürde de görülmektedir (Mirenda, 2003). ADİS kullanımının tarihsel sürecine bakıldığında bir zamanlar ADİS'in konuşmayı geliştiremeyen kişiler için son çare olarak kullanılması (Tincani vd., 2020; Zangari vd., 1994) ebeveynlerin sahip oldukları bu düşüncelere temel olarak görülebilir. Literatürdeki bazı araştırmalarda ise bu bulguların aksine ebeveynlerin ADİS uygulamalarından beklentilerinin, çocuğunun bağımsızlığının artması ve sosyal hayatta yer alması yönünde olduğu görülmektedir (Parette ve Angelo, 1996). Mevcut bulgularda uygulama sonunda iki ebeveynin de tablet programına bakışlarının farklılaştığı ve çocuklarının bireysel ihtiyaçları çerçevesinde tablet programından fayda sağladıkları görülmüştür. Ebeveynler başlangıçta sözel iletişim yerine alternatif bir iletişim yolunu tercih edebileceklerine dair bir söylemde bulunmazken araştırmanın sonunda üç ebeveyn de tablet programını ileride alternatif iletişim cihazı olarak görebileceklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca tüm ebeveynler araştırmanın sonunda tablet programının çocukları için yarar sağlayacağını, uygulamaya devam edeceklerini ifade etmişlerdir. ADİS'in aile üzerindeki etkisini incelemek için yapılan bir araştırmada katılımcıların ADİS cihazlarını kullanmanın sonucunda daha umut veren bir geleceğin olduğunu vurguladıklarını, cihazlara karşı olumlu tutumları olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Angelo, 2000). Ulaşılan sonuç ile mevcut araştırmadaki ebeveynlerin programla ilgili yaptıkları geleceğe dair planlamalar benzerlik göstermektedir. Mevcut bulgularda, ebeveynlerin tablet programının kullanımında farklı beklentilere ve planlamalara sahip oldukları görülmüştür. Ebeveyn 1 ve 2, görsel ve işitsel olarak destek sunması sebebiyle konuşmayı destekleyeceğini; ebeveyn 3 ise tablet programını kendisini ifade etmek için kullanabileceğini, öfke nöbetlerinin azalabileceğini, konsantrasyonun artacağını ifade

etmiştir. Bu farklılıklar, her ailenin eğitim ve müdahale süreçlerinden benzersiz beklentilerinin olduğunu ortaya koyan araştırmaları desteklemektedir (Parette vd., 2000).

Sınırlılıklar ve Öneriler

Her araştırmada olduğu gibi bu araştırmada da bazı sınırlılıklar yer almaktadır. Araştırmanın sonuçları, nitel araştırmanın doğasında araştırma sonuçlarını genellemek gibi bir kaygı olmasa da bu araştırmanın katılımcılarıyla sınırlıdır. Ayrıca ebeveynlerle yapılan haftalık görüşmelerde ebeveynlerin uygulamalarına dair ayrıntılı sorular sorulmuş olsa da COVID-19 pandemisi sebebiyle ebeveynlerin öğretim süreçlerinin evde gözlemlenememesi bir sınırlılık olarak ele alınabilir.

Bu araştırmada android temelli konuşma üreten programın ebeveynlere öğretiminde başarılı olunduğu görülmüştür. Dolayısıyla ADİS kullanımına ihtiyaç duyan OSB'li bireylerle çalışan öğretmenlere yaptıkları ebeveyn eğitimlerine bu programların kullanımına dair bilgileri de katmaları önerilebilir.

Benim de Sesim Var programına benzer programlar geliştirilebilir.

Araştırmada ebeveynlerin çocuklarının ihtiyaçlarına göre programı şekillendirebildikleri görülmüştür. ADİS uygulayıcılarına ebeveynlerin ve çocuğun ihtiyaçları doğrultusunda kapsayıcı ve erişilebilir olacak şekilde ADİS programlarını oluşturmaları önerilebilir.

ADİS'in yaygınlaştırılması için ADİS'e dair MEB bünyesinde bir kurul oluşturulabilir.

Lisans ve Lisansüstü eğitim süreçlerine ADİS'e dair dersler eklenebilir.

ADİS ebeveyn eğitim ve öğretim uygulamalarını inceleyen araştırmaların sayısı artırılabilir.

Bu araştırma 3 ebeveyn ile yapılmıştır. Benzer çalışmanın farklı örneklem grubuyla yapılması önerilebilir. Ayrıca farklı iletişim alanlarının (karşılıklı sohbet vs.) öğretilmesinde konuşma üreten programın etkililiğine de bakılabilir. Bu araştırmada çocuğun öğrenme düzeyi incelenmemiştir. Başka bir araştırmada çocuğun öğrenme düzeyi de araştırma sürecine eklenebilir.

Araştırmada ebeveyn uygulama süreci eve giderek gözlemlenememiştir. Dolayısıyla evde uygulama sürecinin birebir gözlemlendiği araştırmalar yapılabilir.

Bu araştırma bir durum çalışması olarak desenlenmiştir. Başka yöntemlerle benzer çalışma yürütülebilir. Ayrıca bu araştırmada çocuğun konuşma üreten programı bağımsız olarak kullanmasına yönelik bir uygulama yapılmamıştır. Bu amaca yönelik uygulamalar da ileri dönük araştırmalara eklenebilir.

Sosyal alanlarda ve eğitim ortamlarında ADİS kullanımını iyileştirme üzerine araştırmalar yapılabilir.

Etik Kurul Onayı: İstanbul Medeniyet Üniversitesi etik kurulundan etik kurul belgesi alınmıştır (Sayı: 2020/01-04).

Bilgilendirilmiş Onam: Onam formu verilmiştir.

Hakem Değerlendirmesi:

Yazarların Katkısı: 1. Yazar: %70, 2. Yazar: %30

Çıkar Çatışması: Yoktur.

Finansal Açıklama: Herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Kaynaklar

- Agius, M. M., ve Vance, M. (2016). A Comparison of PECS and iPad to Teach Requesting to Pre-Schoolers with Autistic Spectrum Disorders. *Augmentative and alternative communication*, 32(1), 58-68.
- Amerikan Psikiyatri Birliği [American Psychiatric Association] (2013). Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı (5. baskı) [Diagnostic and statistical manual of mental disorders] (E. Köroğlu, Çev. ed.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Angelo, D. (2000). Impact of Augmentative and Alternative Communication Devices on Families. *Augmentative and Alternative Communication*, 16(1), 37-47.
- Arastaman, G., Fidan, İ. Ö., ve Fidan, T. (2018). Nitel Araştırmada Geçerlik ve Güvenirlik: Kuramsal Bir İnceleme. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 37-75.
- Bailey, D. B., McWilliam, R. A., Darkes, L. A., Hebbeler, K., Simeonsson, R. J., Spiker, D., ve Wagner, M. (1998). Family Outcomes in Early Intervention: A Framework for Program Evaluation and Efficacy Research. *Exceptional Children*, 64(3), 313-328.
- Barton, E. E., ve Fettig, A. (2013). Parent-Implemented Interventions for Young Children with Disabilities. *Journal of Early Intervention*, 35(2), 194-219.
- Beukelman, D., ve Mirenda, P. (2013). *Augmentative and Alternative Communication: Supporting Children and Adults with Complex Communication Needs* (4th edn). Baltimore, MD: Paul H. Brookes.
- Bondy, A. S., ve Frost, L. A. (1994). The Picture Exchange Communication System. *Focus on autistic behavior*, 9(3), 1-19.
- Blischak, D., Lombardino, L., ve Dyson, A. (2003). Use of Speech-Generating Devices: In Support of Natural Speech. *Augmentative and alternative communication*, 19(1), 29-35.
- Cahapay, M. B. (2020). How Filipino Parents Home Educate Their Children with Autism During COVID-19 Period. *International Journal of Developmental Disabilities*, 1-4.
- Cansoy ve Türkoğlu, Y. (2019). Eğitim Çalışmalarında Sık Kullanılan Araştırma Türleri. *Eğitimde Araştırma Yöntemleri*. S. Turan (Ed.). (Birinci Baskı), s.130-160. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Chin, H. Y., ve Bernard-Opitz, V. (2000). Teaching Conversational Skills to Children with Autism: Effect on the Development of a Theory of Mind. *Journal of autism and developmental disorders*, 30(6), 569-583.
- Corr, C., Santos, R. M., ve Fowler, S. A. (2015). The Components of Early Intervention Services for Families Living in Poverty. *Topics in Early Childhood Special Education*, 36(1), 55-64.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Desenleri*. M. Bütün ve S. B. Demir, (Çev. Ed.). (Üçüncü Baskı), Ankara: Siyasal Kitap
- Dekker, M. (2020). From Exclusion to Acceptance: Independent Living on the Autistic Spectrum. In *Autistic Community and the Neurodiversity Movement* (pp. 41-49). Kapp, S. K. (Ed). Portsmouth, UK: Palgrave Macmillan.
- Dicarlo, C. F., ve Banajee, M. (2000). Using Voice Output Devices to Increase Initiations of Young Children with Disabilities. *Journal of Early Intervention*, 23, 191-199.
- Ekas, N. V., Lickenbrock, D. M., ve Whitman, T. L. (2010). Optimism, Social Support and Well-Being in Mothers of Children with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40(10), 1274-1284.
- Erlandson, D. A., Harris, E. L., Skipper, B. L., ve Allen, S. D. (1993). *Doing naturalistic inquiry: A guide to methods*. Beverly Hills: CA: Sage.
- Fried-Oken, M., Howard, J., ve Stewart, S. R. (1991). Feedback on AAC Intervention from Adults Who Are Temporarily Unable to Speak. *Augmentative and Alternative Communication*, 7(1), 43-50.

- Ganz, J. B. (2015). AAC Interventions for Individuals with Autism Spectrum Disorders: State of the Science and Future Research Directions. *Augmentative and Alternative Communication*, 31(3), 203-214.
- Ganz, J. B., Morin, K. L., Foster, M. J., Vannest, K. J., Genç Tosun, D., Gregori, E. V., ve Gerow, S. L. (2017). High-Technology Augmentative and Alternative Communication for Individuals with Intellectual and Developmental Disabilities and Complex Communication Needs: A Meta-Analysis. *Augmentative and Alternative Communication*, 33(4), 224-238.
- Genç-Tosun, D. (2016). Otizmli Bireylere Çok Basamaklı Talep Etme Becerisinin Öğretiminde Dokunmatik Ekranlı Konuşma Üreten Cihaz Kullanımının Etkililiği. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gillet, J. N., ve LeBlanc, L. A. (2007). Parent-implemented Natural Language Paradigm to Increase Language and Play in Children with Autism. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 1, 247-255.
- Granlund, M., Björck-Akesson, E., Wilder, J., ve Ylvén, R. (2008). AAC Interventions for Children in a Family Environment: Implementing Evidence in Practice. *Augmentative and Alternative Communication*, 24(3), 207-219.
- Fellowes, S. (2017). Putting The Present in the History of Autism. *Studies in History and Philosophy of Science Part C: Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences*, 61, 54-58
- Hart, S. L., ve Banda, D. R. (2010). Picture Exchange Communication System with Individuals with Developmental Disabilities: A Meta-analysis of Single Subject Studies. *Remedial and Special Education*, 31, 476 – 488
- Hettiarachchi, S., Kitnasamy, G., ve Gopi, D. (2019). “Now I Am a Techie Too” – Parental Perceptions of Using Mobile Technology for Communication by Children with Complex Communication Needs in the Global South. *Disability And Rehabilitation. Assistive Technology*, 1-12.
- Huer, M. B., ve Lloyd, L. (1990). AAC Users’ Perspectives on Augmentative and Alternative Communication. *Augmentative and Alternative Communication*, 6(4), 242-249.
- Ingersoll, B., ve Schreibman, L. (2006). Teaching Reciprocal Imitation Skills to Young Children with Autism Using a Naturalistic Behavioral Approach: Effects on Language, Pretend Play and Joint Attention. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 36(4), 487-505.
- Kaiser, A. P., Hemmeter, M. L., Ostrosky, M. M., Alpert, C. L., ve Hancock, T. B. (1995). The Effects of Group Training and Individual Feedback on Parent Use of Milieu Teaching. *Communication Disorders Quarterly*, 16(2), 39-48.
- Kanner, L. (1943). Autistic disturbances of affective contact. *Nervous child*, 2(3), 217- 250
- Karasel, N., Bastas, M., Altınay, F., Altınay, Z., ve Dağlı, G. (2020). Distance Education for Students with Special Needs in Primary Schools in the Period of Covid-19 Epidemic. *Propositosy Representaciones*, 8(3), 587.
- Kasari, C., Paparella, T., Freeman, S., ve Jahromi, L. B. (2008). Language Outcome in Autism: Randomized Comparison of Joint Attention and Play Interventions. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 76(1), 125-137.
- Kasari, C., Brady, N., Lord, C., ve Tager-Flusberg, H. (2013). Assessing The Minimally Verbal School-Aged Child With Autism Spectrum Disorder. *Autism Research*, 6(6), 479-493.
- Kasari, C., Kaiser, A., Goods, K., Nietfeld, J., Mathy, P., Landa, R., Murphy, S. ve Almirall, D. (2014). Communication Interventions for Minimally Verbal Children With Autism: A Sequential Multiple Assignment Randomized Trial. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 53(6), 635-646.
- Kjelgaard, M. M., ve Tager-Flusberg, H. (2001). An investigation of language impairment in autism: Implications for genetic subgroups. *Language and cognitive processes*, 16(2-3), 287-308.

- Lawrence, J., ve Tar, U. (2013). The Use of Grounded Theory Technique As a Practical Tool for Qualitative Data Collection and Analysis. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 11(1), 29.
- Light, J., McNaughton, D., ve Caron, J. (2019). New and Emerging AAC Technology Supports for Children with Complex Communication Needs and Their Communication Partners: State of the Science and Future Research Directions. *Augmentative and Alternative Communication*, 1-16.
- Maenner, M. J., Shaw, K. A., ve Baio, J. (2020). Prevalence of autism spectrum disorder among children aged 8 years—autism and developmental disabilities monitoring network, 11 sites, United States, 2016. *MMWR Surveillance Summaries*, 69(4), 1.
- Maglione, M. A., Gans, D., Das, L., Timbie, J., ve Kasari, C. (2012). Nonmedical Interventions for Children With ASD: Recommended Guidelines and Further Research Needs. *Pediatrics*, 130(Supplement 2), S169-S178.
- Marshall, J., ve Goldbart, J. (2010). "Communication is Everything I Think." Parenting a Child who Needs Augmentative and Alternative Communication (AAC). *International Journal of Language & Communication Disorders*, 43(1), 77-98.
- McConachie, H., ve Diggle, T. (2007). Parent Implemented Early Intervention for Young Children with Autism Spectrum Disorder: A Systematic Review. *Journal of Evaluation in Clinical Practice*, 13(1), 120-129.
- Merriam, S. B. (1988). *Case study research in education: A qualitative approach*. Jossey-Bass.
- Merriam, S. B. (1998). *Qualitative Research and Case Study Applications in Education*. (2th edn). California: Jossey-Bass.
- Miles, M. B., ve Huberman, A. M. (1994). *An Expanded Sourcebook: Qualitative Data Analysis* (2th edn). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.
- Mirenda, P. (2003). Toward Functional Augmentative and Alternative Communication for Students With Autism. *Language Speech and Hearing Services in Schools*, 34(3), 203.
- Mirenda, P., ve Brown, K. (2009). A Picture is Worth a Thousand Words: Using Visual Supports for Augmented Input with Individuals with Autism Spectrum Disorders. In P. Mirenda & T. Iacono (Eds.), *Autism spectrum disorders and AAC* (pp. 303-332).
- Norrelgen, F., Fernell, E., Eriksson, M., Hedvall, Å., Persson, C., Sjölin, M., Gillberg, C. ve Kjellmer, L. (2014). Children with Autism Spectrum Disorders who do not Develop Phrase Speech in the Preschool Years. *Autism*, 19(8), 934-943.
- Orum-Çattık, E., Yetkin, A. İ., ve Diken, İ. H. (2020). Erken Çocukluk Dönemi Otizm Spektrum Bozukluğunda Aile Merkezli Müdahaleler. *Özel Eğitim Dergisi*, 21(3), 589-610.
- Özer Özkan, Y. (2019). Eğitim Çalışmalarında Sık Kullanılan Araştırma Türleri. *Eğitimde Araştırma Yöntemleri*. S. Turan (Ed.). (Birinci Baskı), s.11-21.
- Parette, H. P., ve Angelo, D. H. (1996). Augmentative and Alternative Communication Impact on Families: Trends and Future Directions. *The Journal of Special Education*, 30(1), 77-98.
- Parette, H. P., Brotherson, M. J., ve Huer M. B. (2000). Giving Families a Voice in Augmentative and Alternative Communication Decision-Making. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 35(2), 177-190.
- Phillips, B., ve Zhao, H. (1993). Predictors of Assistive Technology Abandonment. *Assistive Technology*, 5(1), 36-45.
- Rea, H., LaMotte, K., ve Burrell, T. L. (2018). What Is Autism Spectrum Disorder? In *Handbook of Parent-Child Interaction Therapy for Children on the Autism Spectrum* (pp. 3-26). Springer, Cham.
- Robson, C. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri Gerçek Dünya Araştırması*. Şakir, Ç. ve Nihan, D. (Çev. Ed.). (İkinci baskı), Anı yayıncılık: Ankara

- Rocha, M. L., Schreibman, L., ve Stahmer, A. C. (2007). Effectiveness of Training Parents to Teach Joint Attention in Children With Autism. *Journal of Early Intervention*, 29(2), 154–172.
- Romski, M., Sevcik, R. A., Adamson, L. B., Smith, A., ve Barker, R. M. (2010). Randomized Comparison of Augmented and Nonaugmented Language Interventions for Toddlers with Developmental Delays and Their Parents. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 53, 350 – 365.
- Sallows, G. O., ve Graupner, T. D. (2005). Intensive Behavioral Treatment for Children With Autism: Four-Year Outcome and Predictors. *American Journal on Mental Retardation*, 110(6), 417.
- Short, A. B., ve Schopler, E. (1988). Factors Relating to Age of Onset in Autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 18(2), 207-216.
- Snell, M. E., Brady, N., McLean, L., Ogletree, B. T., Siegel, E., Sylvester, L., Mineo, B., Paul, D., Romski M.A., ve Sevcik, R. (2010). Twenty Years of Communication Intervention Research with Individuals who Have Severe Intellectual and Developmental Disabilities. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 115, 364–380.
- Starble, A., Hutchins, T., Favro, M. A., Prelock, P., ve Bitner, B. (2005). Family-Centered Intervention and Satisfaction With AAC Device Training. *Communication Disorders Quarterly*, 27(1), 47–54.
- Sulzer-Azaroff, B., Hoffman, A. O., Horton, C. B., Bondy, A., ve Frost, L. (2009). The Picture Exchange Communication System (PECS) What Do the Data Say? *Focus on autism and other developmental disabilities*, 24(2), 89-103.
- Tager-Flusberg, H., ve Kasari, C. (2013). Minimally Verbal School-Aged Children with Autism Spectrum Disorder: The Neglected End of the Spectrum. *Autism Research*, 6(6), 468–478.
- The National Clearinghouse on Autism Evidence and Practice (2020). NCAEP Report. <https://ncaep.fpg.unc.edu/sites/ncaep.fpg.unc.edu/files/imce/documents/NCAEP%20Report%20-%20Table%203.1%20-%20EBP%20list.pdf> (Erişim Tarihi: 26.06.21)
- Thompson, J. R., ve Nygren, M. A. (2020). COVID-19 and the Field of Intellectual and Developmental Disabilities: Where Have We Been? Where Are We? Where Do We Go? *Intellectual and developmental disabilities*, 58(4), 257-261.
- Tincani, M., Miller, J., Lora, E. R., ve Nepo, K. (2020). Systematic Review of Verbal Operants in Speech Generating Device Research from Skinner's Analysis of Verbal Behavior. *Perspectives on Behavior Science*, 1-27.
- Trottier, N., Kamp, L., ve Mirenda, P. (2011). Effects of Peer-Mediated Instruction to Teach Use of Speech-Generating Devices to Students with Autism in Social Game Routines. *Augmentative and Alternative Communication*, 27(1), 26-39.
- Van der Meer, L. A., ve Rispoli, M. (2010). Communication Interventions Involving Speech-Generating Devices for Children with Autism: A Review of the Literature. *Developmental Neuropsychology*, 13(4), 294-306.
- Verhoeff, B. (2013). Autism in Flux: A History of The Concept from Leo Kanner to DSM-5. *History of psychiatry*, 24(4), 442-458.
- Vismara, L. A., Colombi, C., ve Rogers, S. J. (2009). Can One Hour Per Week of Therapy Lead to Lasting Changes in Young Children with Autism? *Autism*, 13(1), 93–115.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zangari, C., Lloyd, L., ve Vicker, B. (1994). Augmentative and Alternative Communication: An Historic Perspective. *Augmentative and Alternative Communication*, 10(1), 27–59.
- Zilz, W., ve Pang, Y. (2019). Application of Assistive Technology in Inclusive Classrooms. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*. 1-3.

Yazarlar

İletişim

Aslı Avcıl

E-mail: avcilasli7@gmail.com

Anadolu Üniversitesi Özel Eğitim Anabilimdalı
Doktora öğrencisi

Ertan Görgü

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi

Dumlupınar D100 Karayolu No:98, 34720
Kadıköy/İstanbul

E-mail: ertan.gorgu@medeniyet.edu.tr